

Ermenilerin unutulmuş direniş meskeni: Surp Hovhannes Dağı

Posted on 01/05/2019

Urfa Ermenileri, 1915'in bahar aylarından itibaren sürgün kabilelerinin Urfa'dan geçmesiyle tedirginlik içine girdi. Kısa süre sonra Urfa'da da ev baskınları ve tutuklamalar başlayınca, Urfa'daki Ermeni kasabası Germuş'un gençleri, Urfa dışından sürgünle gelen Ermeni gençlerle birlikte Surp Hovhannes Dağı'na çekildi ve burada soykırıma karşı direniş başlattı.

Ermeni halkının Urfa'daki tarihine ilişkin bilinmeyenleri gün yüzüne çıkaran çalışmalar yapan eski HDP milletvekili ve eğitimci-yazar Ziya Çalışkan, Urfa Ermenilerinin soykırıma karşı direnişinin bilinmeyen bir kesitine, bugün artık unutulmuş olan Surp Hovhannes Dağı'nda Ermeni gençlerinin öz-savunmasına ışık tutuyor.

Öncelikle hikayede ismi geçen Germuş kasabası ve Surp Hovhannes Dağı ile ilgili bilgi verebilir misiniz?

Germuş, Urfa'nın 5 kilometre doğusunda olan, 1900'lerde bir Ermeni kasabası, daha sonra Urfa merkeze bağlı Dağ Eteği Mahallesi oldu. Şu anda merkeze bağlı bir mahalle. Surp Hovhannes Dağı ise o günkü Germuş kasabasının kuzeyinde yer alıyor. Surp Hovannes Dağı bugün halk arasında "Çiyaye Sirp Vaneş" olarak isimlendiriliyor.

"Bir kitapta geçen bir cümlenin peşinden hikayeye ulaştım"

Bu dağın Ermeni gençleri tarafından soykırıma karşı direniş merkezi haline getirildiğini hangi kaynaklardan öğrendiniz?

Önce bir kitapta rastlamıştım. Ermeni gençlerinin Urfa yakınlarında Surp Hovhannes

Dağı'nda toplanarak soykırıma karşı direniş örgütledikleri anlatılıyordu. Ancak dağın nerede olduğuna dair bir bilgi yoktu. Böylelikle bu dağın nerede olduğuna dair fikir yürütmeye çalıştım. Urfa merkezde Ermeni mahallesine yakın bölgelerde böyle bir isme rastlamadım. Urfa merkezde olan Der Yakup Manastırı ve civarında böyle bir dağın anıldığına dair bir kayıt yoktu. Kentin doğu ve güney tarafı ise zaten ova. Ancak Ermeni gençlerin sığındığı dağ daha farklı bir yerde olmalıydı. Kısaca araştırmalarım sonuç vermemiştir. Sadece bir kitapta sözlü anlatımda geçen bir isim dışında herhangi bir kayıt ya da ifade yoktu.

Ancak merkez ilçesi Karaköprü yakınlarında bir köylünün dağın ismini telaffuz etmesi beni harekete geçirdi. Bir sohbet sırasında Kürtçe kendi köyünden söz ederken "Çiyaye Sirp Vanes" deyip geçince sorular sormaya başladım. İsmi anlamını bilmediğini ancak eskiden beri o dağın adı olduğunu, hala oradaki köylülerin o dağ için bu ismi kullandığını belirtti. Eski Ermeni kasabası Germuş'un kuzeyindeki yüksek bir dağlık bölge olduğunu anlattı.

İlk fırsatta onunla birlikte yola koyulduk. Şehrin yanı başında ve anlattığı gibi Germuş kasabasının kuzeyinde dağı tırmandık. Uzaktan kolay gibi görünse de aslında oldukça yüksek bir dağlık bölge idi. Urfa'nın neredeyse tümüne hakim bir yüksekliğe doğru tırmanmak da aslında bizi zorladı.

"Mevzi yapılmış kayalıklar hala duruyor"

Dağa ulaştığımızda nelerle karşılaştınız?

Dağın tepesine vardığımızda beni etkileyen aslında orada hissettiklerim, orada farklı bir yaşanmışlığın olduğunu görmektir. Kayaların dizilimi, kimi kayaların adeta bir mevziye dönüştürülmüş gibi düzenlenmesi ilk karşılaştığım dikkat çekici tabloydu.

Ama Surp Hovhannes (Aziz Hovhannes) ismi verilmiş ise mutlaka çok çok eskilere dair bir

öykünün olması gerektiği fikri sürekli kafamdaydı. Dağın doğusuna doğru ilerledikçe bu düşüncemin haklı olduğunu görmeye başladım.

Tam tepedeki kayaların işlenmesi, tuğla parçaları doğru yolda olduğumu gösteriyordu. Tam güneye bakan yüzünde, Germuş kasabasına hakim noktadaki kayalıklar düzenli oyulmuş bir mağara ve yapı kalıntıları burasının oldukça eski bir ibadet yeri olduğunu gösteriyordu. Kayalara oyulmuş su kuyuları vardı. Kilisenin yağmur sularından korunması için de kayalar özenle oyulmuştu. Çok belirgin olmasa da kayaların üzerinde Ermenice yazılar vardı.

Germuş'u yüzyıllarca besleyen sular da bu dağdan geliyordu. Mimari harikası ve bölgeye özgü evlerin (çoğu yıkılmış ya da tahrip olmuş) inşası için işlenen taşlar da bu dağdaki taş ocaklarından getirilmişti. Hızla betonlaşan kent bir yandan Harran ovasına doğru beton seli gibi akmakta, tarım alanlarını yok etmekte. Tarihsel derinliği olan Germuş Kasabası neredeyse yutulmuş gibi. Mimari harikası olan evler birer birer yok olmuş, kilise ise adeta harabeye dönmüş durumda. Hızla büyüyen ve betonlaşan kent bu tarihi bölgeyi yutmak üzere. Toplumsal bellek bir kez daha Germuş'un yok olmasıyla formatlanacak.

Germuş kasabasında yaşayan gençler ne zaman ve hangi koşullarda direnişe başlıyor?

Germuş kasabası sakinleri 1915 bahar aylarından itibaren Urfa'ya gelen sürgün kabilelerinden büyük bir göç ve tehditle karşı karşıya kaldıklarını anlıyorlar. Köylerinde sahipsiz kalan çocukları sahipleniyorlar. Germuşlu bir köylü olan Mıgırđıç, o günleri şöyle anlatıyor:

“Çok iyi hatırlıyorum. Köyde muhtelif kervanlar görünmeye başladı. Diyarbakır, Harput ve Siverek'ten geliyorlardı. Çok dokunaklı bir görüntüydü. İnsanlar bize gelip katliamları anlatınca duymaya başladık. Erkekler öldürülmüştü. Herkesin evlerini terk etmeye zorlandıklarını, kadınların ve çocukların çöle gönderildiğini duyuyorduk. Daha sonra kimi erkek çocuklar kasabamıza gönderildi. Urfa ve köylerini doldurdular. Çoğu Ermeni onları

evlerine aldı.”

Bu gelişmeler sonucu Osmanlı ordusunda subay olan Urfalı Ermeniler kendilerini koruyabilmek için çeşitli çareler düşündüler. Ordudan firar eden Ermeni subayları ve civardan toplanan gençler Germuş’un kuzeyinde bulunan Surp Hovhannes Dağı’nda toplanıyorlar. Bir yandan direnişi örgütlerken bir yandan da subaylar eşliğinde atış talimleri yapıyordu. Bunu duyan değişik bölgelerdeki Ermeni ve Süryani gençleri de gelip buradaki direniş hazırlıklarına katılıyordu.

Osmanlı yönetimi direnişe karşı ne yapıyor?

Tabii bu durum zamanın Osmanlı yetkilileri tarafından fark edilince hükümet yetkilileri hemen bu duruma karşı önlem almaya başlar. Surp Hovhannes Dağı’ndaki olası direnişi başlamadan bastırmak gereklidir. Mıgırđıç yaşananları şöyle aktarır:

“Bir gün binlerce kişi ve bombayla çok büyük bir birlik geldi. Öğleden sonra yaklaşık dört buçuk beş gibi köye ulaştılar ve doğruca dağa yöneldiler etrafını çevirdiler ve ateş etmeye başladılar. Bombalamaları ve tüfeklerin seslerini duyabiliyorduk. Çarpışma başlamıştı ve şimdi gelip hepimizi katledeceklerinden tasalanıyorduk. Gece yarısına kadar, ateş ettiler. Bizim adamlarımız da ateş ediyorlardı.”

Gece yarısına kadar süren yoğun bombardıman ve çatışmalar sonucunda birçok direnişçi hayatını kaybeder. Bir kısmı kuşatmayı yarararak kaçmayı başarır. Gün aydınlandığında direniş bitmiştir. Ertesi gün tipik bir devlet klasiği olan senaryo artık yaşanmaya başlanacaktı:

“Ordunun şefi (başkanı) gencinden yaşlısına bütün erkeklerin taş kilisede toplanmasını emretti. Bütün erkekler dediğini yaptılar. Yakalanmış birkaç kişiyi de getirdiler. Dağda kimlerin olduğunu tespit etmeye zorladılar. Türkler bu adamların arasından bizim

köyümüzden olan otuz beş genç erkek seçtiler, onları ikili gruplar halinde bağlayıp, Urfa'ya götürdüler.”

Germüş'ta direnişten sonra neler yaşanıyor?

Direniş ve 1915 katliamı sonrası Germüş Kasabası tamamen boşaltılıyor. Kuzeyden Harran Ovası'na bakan yemyeşil görüntüsüyle, çok sayıda ve çeşitli meyve ağaçları, bahçeleri ile adeta bir vaha durumunda olan, dağdan gelen suyun mükemmel bir şehircilik harikası olarak tüm evlere dağıtılabildiği su şebekesi ve mimarisi mükemmel taş evleri ile ünlü olan Germüş kısa süren bir sessizlikten sonra cumhuriyet sonrası yeni sahiplerine hediye ediliyor.

Kurtuluş savaşında gösterdiği yararlılıklar gözetilerek Uceymi Sadun Paşa'ya hediye edildiği söylenir. Şu anda da onun torunları ve biraz Arap nüfus köyde yaşamaktadır.

Ermenilerden kalan evler ve kiliseler ne durumda ?

Germüş Kasabasının o günlerini hissedebilmek için ayakta duran kilise ve taş evlerinin yanı sıra, o zamanlarda dikilen zeytin bahçelerinde dolaşmamız yeterli. Bugün halen yıkıntı halinde de olsa Ermenilerden geriye kalan evler ve kiliseleri görmek mümkün.

Uceymi Sadun Paşa kimdir?

Uceymi Sadun Paşa'nın mensup olduğu aile, Mekke'den Irak'a göç etmiş bedevi bir ailedir. Bu aile savaş içerisindeki kabileleri uzlaştırarak, Bağdat'tan Basra'ya kadar uzanan bir aşiret organizasyonu kurmuştur ve bu birliği Osmanlı'ya bağlamıştır. Sadun ailesi, I. Dünya Savaşı sırasında Türk ordusunun geri çekilme süreçlerinde Osmanlı Devleti'ne büyük yardımlar yapmıştır. Daha sonra Arabistanlı Lawrence isimli bir İngiliz ajanı Türklere ihanet etmesi karşılığında Uceymi Paşa'ya savaştan sonra kurulacak Irak Krallığı'nı teklif etmiştir. Ancak o bu öneriyi şiddetle reddetmiştir. Bunun yanında Irak'ta 150 bin dönüm toprağını

bırakarak 5 Haziran 1920’de Mardin’e yerleşmiştir. Bu dönemde Genelkurmay Başkanlığı’na başvurarak, Kurtuluş Savaşı’nda adamlarıyla birlikte Fransızlar’a karşı mücadele etmek istemiştir. Mücadele yıllarında da Urfa’nın kurtuluşunda aktif rol oynamıştır. Uceymi Sadun Paşa, 29 Ekim 1960 tarihinde 73 yaşında Ankara’da hayatını kaybetmiştir.

Kaynak: [Gazete Karınca](#)